

Debatt

ERIK ALM:

Valmetoden och demokratin

I Svensk Tidskrift nr 1/1984 hävdar Eric Hedfeldt att den svenska valmetoden ej är demokratisk. Han angriper dels uddatalsmetoden, dels fyraprocentsspärren. Vad gäller uddatalsmetoden är problemet följande: När man skall fördela riksdagsmandaten går det inte precis jämt upp på slutet. Partierna skulle egentligen få olika bråkdelar av mandat. Man blir därför tvungen att avrunda dessa bråkdelar till hela tal, och man måste hitta på en sådan avrundningsregel, att slutsumman blir den önskade.

Hedfeldt föreslår två olika avrundningsregler. Först föreslår han att alla tal avrundas neråt. Resultatet blir dock, att antalet mandat kan variera, inklusive att det kan bli ett jämnt antal, något som man efter lottriksdagen gärna vill undvika. Därefter föreslår Hedfeldt att man byter från dagens metod, uddatalsmetoden, till kvotmetoden. Argumentet skulle vara att den är lättare att förstå och därmed mer demokratisk. Eftersom skolbarnen sedan femtioåret fått lära sig att räkna på uddatalsmetoden, torde en ändring dock snarare göra fördelningen svårare än lättare. Dessutom är förstäligheten inte det enda kravet på en valmetod. Viktigt är också att den ger rimliga resultat och att den inte är manipulerbar.

Rimlighetskravet är orsaken till att man har valt uddatalsmetoden och ej kvotmetoden. Risken för manipulationer är orsaken till att man har valt att jämka första divisorn till 1,4. Utan jämkningen krävs det 3 gånger fler röster för det andra mandatet än för det första i en krets, vilket kan locka ett parti som är ute efter ett andra mandat att av taktiska skäl dela sig i två partibeteckningar. För riksdagsvalen med deras riksproportionalitet är jämkningen mindre intressant, men den har stor betydelse i kommunalvalen.

Att uddatalsmetoden ger rimligare resultat än kvotmetoden kan vara svårt att visa utan långa matematiska utläggningar. Förenklat kan man dock beskriva skillnaden mellan metoderna på följande sätt: I medeltal ger de samma resultat, dvs att bråktal avrundas till närmaste heltal. Om det totala antalet mandat därvid ej blir det önskade, sker korrigeringen vid uddatalsmetoden oftast för ett parti med många mandat, medan den vid kvotmetoden

lika gärna kan ske vid ett parti med få mandat. Resultatet blir att det med kvotmetoden blir mycket svårt att förutse hur många röster det behövs för att få ett eller två mandat. En annan effekt är att en ökning av antalet mandat att fördela kan leda till att ett parti förlorar ett mandat. Den räknekunnige kan exempelvis försöka att med kvotmetoden fördela tre respektive fyra mandat mellan tre partier som har fått 60, 159 och 161 röster.

För uddatalsmetoden finns alltså klara matematiska argument. Argumenten för fyraprocentsspärren är mer politiska. En beslutsregel kan aldrig vara sådan, att alla beslut motsvarar majoritetens vilja, det framgår av den sk Arrows sats (1951). Det blir därför en praktisk fråga att göra valreglerna sådana, att besluten ligger någorlunda nära majoritetens önskan. Att det leder till att man skall ta bort fyraprocentsspärren är ingalunda självklart. Ett typiskt motexempel är Israel, där ett litet religiöst parti genom att sälja sina röster till högstbjudande har lyckats få igenom ett antal religiösa lagar, vilka torde ha stöd av bara några få procent av Israels väljare. Med en fyraprocentsspärre skulle ett sådant enfrågeparti inte komma in i parlamentet.

Förutom önskemål i de politiska sakfrågorna, har väljarna önskemål om att ha en stark och handlingskraftig regering. För att uppfylla detta, och för att parlamentarismen skall fungera bra, krävs någon valregel som underlättar bildandet av en stark regering och som motverkar en handlingsförlamande splittring av riksdagen. Fyraprocentregeln är en sådan regel. Att avskaffa den utan hänsyn till väljarnas önskemål om att ha en stark regering vore ej demokratiskt.

Man bör således göra valreglerna sådana, att antalet partier i riksdagen inte blir alltför stort. Det är däremot ej nödvändigt att, som idag, göra reglerna sådana att en del väljares röster blir bortkastade. Ett införande av ett alternativröstningssystem skulle göra alla röster lika värda, samtidigt som riksdagen inte skulle bli alltför splittrad politiskt. Systemet bygger på, att den väljare, som misstänker att hans favoritparti riskerar att hamna under spärren, på sin röstsedel kan markera vilket parti, som alternativt skall få hans röst, om hans förstapreferens inte får vara med

och dela på mandaten. KDS-are och miljöpartister skulle med detta system kunna rösta på sitt parti och ändå påverka regeringens sammansättning. Socialdemokraterna skulle inte behöva taktikrösta på Vpk. Man behöver inte riskera att regeringsfrågan avgörs av om ett parti får 3,9% eller 4,1%.

Det finns ett par nackdelar med ett alternativröstningssystem. Sammanräkningen tar längre tid. Sammanräkningstiden kan dock inte vara det avgörande för valet av valmetod. Systemet kan verka svårare än dagens system att förstå för väljarna. Liknande system fungerar dock bra på Irland och i Australien, och de väljare som tilltros förmåga att bedöma kärnkraftens driftssäkerhet eller löntagarfondernas påverkan på samhällseko-

nomin bör också kunna förstå hur de i ett alternativröstningssystem skall lägga sina röster för att bäst främja sina politiska mål.

Till slut vill jag bara notera, att Hedfeldt kallar dagens valmetod för odemokratisk. Det är att ta i något. Kännetecknet för en demokratisk valmetod är rimligen, att det skall vara möjligt för en väljarmajoritet att i val byta ut en regering som den ogillar. Vår svenska valmetod uppfyller detta krav, och vår debatt gäller ej valet mellan demokratiska och odemokratiska valmetoder utan mellan olika mer eller mindre väl fungerande demokratiska valmetoder. Vid detta val rekommenderar jag ett riksproportionellt system med uddatalsmetoden, en fyraprocentsspärr och alternativröstning.

ERIK HEDFELDT:

Svar till Erik Alm

Jag är inte matematiker och skall förvisso inte ge mig i diskussion på det höga vetenskapliga plan där min kritiker befinner sig. Emellertid håller jag före, att avgörandet om ett valsysteem inte bör fattas på detta höga plan utan på ett mycket blygsammare, där vanligt sunt förnuft kan vara tillräckligt. När vårt nuvarande valsysteem infördes, skedde detta uttryckligen med den motiveringen, att man ville gynna "stora, fast organiserade grupper inom kammaren" och motverka "onödig" partisplittring – vad nu adjektivet här månne betyda. Det är detta jag reagerat mot; det tillkommer inte grundlagsstiftaren att gynna eller missgynna någon väljare.

Av utrymmesskäl kan jag inte bemöta herr Alms artikel i detalj, bara ett urval: Var

skriver jag, att alla tal skall avrundas nedåt! Alm menar, att valmetoden bör vara förstärkt, ge rimligt resultat och inte vara manipulerbar. Jag instämmer och menar att kvotmetoden fyller dessa krav.

Det är förvånande att i en så kvalificerad framställning som herr Alms möta det gamla gottköpsargumentet om den starka regeringen. *Om till följd av grundlagens machinationer en regering bildats mot väljarmajoritetens önskan, är det inte en fördel att den är stark, det är en olycka.*

Slutligen: Herr Alm och jag har tydligen något olika uppfattning om vad som krävs av en demokratisk valmetod, men det är en lång historia och kan inte här förtäljas.